

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ В УМОВАХ ОСЛАБЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ВПЛИВУ В РЕГІОНІ

Автор:
Олексій Авдєєв

Невдачі РФ в Україні та поглиблення викликаної російською агресією ізоляції Кремля з боку Заходу підривають російські позиції на міжнародній арені. Це впливає на російську присутність в окремих регіонах, ослаблюючи її вплив на Південному Кавказі. Країни регіону отримують історичний шанс позбутися нагляду з боку Москви.

Водночас Азербайджан, Вірменія та Грузія з тих чи інших причин не демонструють намірів відкрито виступити проти Росії. Вони готові скористатися наслідками ослаблення РФ, але не хочуть напряму докладати зусилля для його забезпечення. Це, а також збереження російської присутності в регіоні (у вигляді військових контингентів, підтримки проросійських політичних сил та діяльності прихованої агентури) ускладнює остаточне звільнення регіону від імперського нагляду Москви.

1. Російський вплив на Південному Кавказі: минуле та сьогодення

Після завершення холодної війни та розпаду СРСР Росія залишалась системоутворюючим гравцем на Південному Кавказі. Збереження Москвою такої ролі певний час повністю влаштовувало Захід, який вважав доречним залишити регіон в своєрідній зоні російської відповідальності. Фактично США та Європа були готові дати неофіційний «ярлик» Росії для врегулювання кавказьких проблем, не володіючи належним потенціалом та ресурсами для активного втручання в регіональні справи. Цим зокрема можна пояснити залучення Москви до роботи Мінської групи ОБСЄ, покликаної врегулювати Карабаський конфлікт між Вірменією та Азербайджаном.

Росія спиралась на військову міць та досвід панування в регіоні, який налічував майже два століття. Вона розглядала Південний Кавказ («Закавказзя» за російською

колоніальною термінологією) в якості невід'ємної частини своєї зони впливу. Проте її претензії стримувались специфікою регіону, народи якого мають багату історію державотворення. Посилення їх національної самосвідомості сприяло поступовому ослабленню російського впливу та вимагало від Москви докладання додаткових зусиль для утримання регіону на російській орбіті.

До лютого 2022 року Росії вдавалося гальмувати процес втрати позицій на Південному Кавказі, вдало розігруючи карту міждержавних протиріч в регіоні. Навіть поразка її регіонального союзника – Вірменії – в 44-денній війні скоріше зіграла на користь РФ, яка намагалась запропонувати новий статус-кво в зоні конфлікту, організувавши підписання заяви про припинення вогню від 10 листопада 2020 р.¹. Поразка у війні ще більше прив'язувала Вірменію до Росії; в той же час розміщення російського військового контингенту на непідконтрольних Баку територіях Карабаху давало Москві додатковий важіль у відносинах з Азербайджаном. Грузія також перебувала в зоні проєкції російського впливу, який здійснювався як силовим (агресія 2008 року та окупації Абхазії та Цхінвальського регіону), так і гібридним (підтримка проросійських сил в грузинському політикумі, зокрема партії «Грузинська мрія» Б.Іванішвілі) засобами.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну вплинуло на глобальну безпекову архітектуру та переформатувало систему регіональної безпеки. Москва сподівалась на швидку перемогу, яка стала б початком реалізації реставраційного проєкту «СРСР 2.0». Натомість російські невдачі негативно вплинули на геополітичні позиції РФ, і відтак ослаблюють її можливості для збереження домінування на Південному Кавказі.

Військові поразки збройних сил РФ в Україні підривають імідж могутності російської армії, який довгий час виступав важливим елементом забезпечення російського впливу. Москва намагалась презентувати себе в якості потужного безальтернативного гаранта безпеки, здатного забезпечити стабільність та захист в обмін на поступки в сфері реалізації незалежної зовнішньої політики. Очевидні прорахунки в плануванні військової агресії проти України, та конкретні невдачі на полі бої кидають тінь на репутацію російської армії як ефективної сили. Це сприяє появі сумнівів щодо здатності РФ виконувати свої обіцянки та гарантії.

Водночас не слід переоцінювати важливість перекидання російських військ з Південного Кавказу для участі в агресії проти України саме для військового балансу сил в регіоні. Звичайно, виснаження російських ресурсів та їхня переорієнтація на український напрямок робить практично неможливими активні дії Москви на кавказькому напрямку. В цьому контексті безпосередня загроза Тбілісі від можливого

¹ Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation. *Kremlin.ru*. 10.11.2020. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>

удару з боку окупованого Цхинвальського регіону безперечно знизилась. Також відволікання уваги Росії на агресію проти України спростило Азербайджану забезпечення своїх інтересів в Карабасі. Проте російська військова присутність на Південному Кавказі залишається демонстрацією прапора у відносинах з країнами регіону. Відтак перебування навіть найменшого російського військового контингенту на окупованих територіях Грузії та Азербайджану, а також у Вірменії залишає Москві додаткові аргументи у формуванні відносин з відповідними країнами.

Вагоміше значення для впливу Росії на Південному Кавказі має політична ізоляція Кремля на міжнародній арені з боку країн Заходу. Вона підриває позиції Москви в якості впливового центру сили у міжнародних відносинах. Токсичність російського режиму має враховуватися країнами регіону (хоча в даному випадку й не призводить до повного розриву зв'язків). Вони змушені брати до уваги, що певні дії та контакти з РФ можуть трактуватися на Заході як ознаки солідаризації з Росією, та призведуть до загострення відносин з європейськими та північноамериканськими партнерами. Азербайджан, Вірменія та Грузія володіють відмінним потенціалом щодо балансування власної зовнішньої політики – проте в будь-якому разі мають враховувати фактор загострення конфронтації по лінії Росія-Захід.

Водночас запровадження проти РФ санкційних обмежень відкриває перед країнами регіону додаткові економічні можливості. З одного боку, в умовах відмови Європи від російських енергоресурсів, Азербайджан посилює свої позиції в якості постачальника на європейський ринок². З іншого боку, країни Південного Кавказу можуть використовуватися для обходу Росією запроваджених санкцій. Це демонструє й зростання обсягів імпорту підсанкційних товарів до країн регіону. Наприклад, згідно з наявними даними, протягом 2022 р. імпорт мікрочіпів до Вірменії з США зріс на 515%, а з ЄС – на 212%. При цьому 97% завезеної до Вірменії продукції цього типу було експортовано до Росії³.

2. Політика та інтереси країн Південного Кавказу

2.1. Азербайджан: відновлення територіальної цілісності понад усе

Азербайджан є найпотужнішою державою регіону, який реалізовує незалежну зовнішню політику, уникаючи чіткого позиціонування в рамках протистояння по лінії РФ-Захід.

² EU agrees deal with Azerbaijan to double gas exports by 2027. *Euronews*, 18.07.2022. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/18/von-der-leyen-heads-to-azerbaijan-to-secure-new-gas-import-deal>

³ Swanson A., Stevis-Gridneff M. Russia Is Importing Western Weapons Technology, Bypassing Sanctions. *The New York Times*, 18.04.2023. URL: https://www.nytimes.com/2023/04/18/business/economy/us-russia-chips-sanctions.html?fbclid=IwAR0b0hv1tVh5OICjI_Ui6MLInwQwmf-gPy8sJhGAGWu6RIHlvfXt-sL7XU

Кінцевою метою Азербайджану залишається остаточне відновлення територіальної цілісності. Нормалізація відносин з Вірменією та взаємне визнання кордонів вважається одним з інструментів досягнення цієї мети, оскільки має зафіксувати відмову Єревану від претензій на Карабах. Також Баку активізує зусилля задля створення транспортного коридору до Нахичевані через вірменську територію за рахунок відкриття Зангезурського коридору. Саме ці питання є ключовими для сучасної зовнішньої політики Азербайджану.

Для Баку принциповим є відновлення повного контролю над всіма окупованими територіями. Азербайджан розглядає майбутнє Карабаху через призму перемоги в 44-денній війні. Питання будь-яких компромісів та поступок (щодо так званого «статусу» регіону) є неприйнятним не лише для азербайджанської влади, але й для азербайджанського суспільства. Азербайджан чітко наголошує, що вважає конфлікт завершеним, а єдиним невирішеним питанням залишається відновлення азербайджанської юрисдикції над тими територіями, на яких з 2020 року розміщений російський військовий контингент. Баку декларує готовність надати громадянство та відповідні права вірменському населенню Карабаху, яке проживало в регіоні до початку конфлікту, а також їх нащадкам. Неодноразово наголошувалось на готовності Баку до діалогу з представниками місцевої вірменської громадськості, метою якого має стати узгодження практичних аспектів реінтеграції Карабаху⁴.

На міжнародній арені Азербайджан готовий до діалогу з Вірменією на різних майданчиках – запропонованих як Росією, так і Європою. Головне для Баку – забезпечення виконання своїх умов та вимог. При цьому Азербайджан скептично налаштований щодо міжнародних посередницьких зусиль (в тому числі через недієздатність Мінської Групи ОБСЄ, продемонстровану протягом десятиліть її роботи), та не підтримує розгортання в регіоні будь-яких додаткових миротворчих сил. Азербайджанська влада вбачає в продовженні місії ЄС в районі вірмено-азербайджанського кордону загрозу своїм інтересам, оскільки побоюється, що вона буде використовуватися вірменським лобі та захищатиме інтереси виключно Єревану.

Азербайджан намагається використати високий рівень відносин з РФ для посилення своїх позицій в конфлікті з Вірменією. Дружніми відносинами з Росією (зафіксовані укладанням декларації щодо союзницької взаємодії 22 лютого 2022 р.⁵) азербайджанська влада хоче покращити свої позиції в регіоні, зокрема домогтися прогресу у звільненні окупованих територій Карабаху. В Баку сподіваються на те, що Москва зможе примусити Єреван до поступок. Це пояснює обережність

⁴ В Баку пропонували провести другу зустріч з представниками армянського населення Карабаху. *Anadolu Agency*, 13-14.03.2023. URL: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/в-баку-предложили-провести-вторую-встречу-с-представителями-армянского-населения-карабаха/2844252>

⁵ Declaration on allied interaction between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation. *President.az*. 22.02.2022. URL: <https://president.az/en/articles/view/55498>

азербайджанської влади в публічній риторичі стосовно російської агресії проти України та утримання від підтримки українських резолюцій в ГА ООН.

Водночас російська військова присутність в Карабасі вважається в Баку вимушеним кроком. Азербайджан не зацікавлений в її збереженні в майбутньому. Вже зараз докладаються зусилля для підготовки підґрунтя задля виведення російського контингенту з території Карабаху в 2025 році – після спливання 5-річного терміну перебування, встановленою Заявою про припинення вогню від 10 листопада 2020 р.⁶. Для Москви збереження присутності в регіоні (в ширшому контексті – збереження конфлікту між Вірменією та Азербайджаном) є важливим геополітичним активом, який вона готова охороняти. Проте відволікання всієї уваги та ресурсів на український напрям ускладнює її можливості для реагування.

Азербайджан використовує наявну ситуацію для посилення тиску на Вірменію (та – негласно – на російський контингент). Обмежені військові операції на лінії зіткнення протягом 2022 року, в результаті яких азербайджанські сили покращили свої позиції, а також дипломатичні зусилля, які призвели до відновлення азербайджанської юрисдикції над містом Лачин, є елементами єдиної стратегії Баку. Блокування азербайджанськими активістами Лачинського коридору також є її складовою. Організація такої акції неможлива без погодження та підтримки офіційного Баку. Проте її в жодному разі не можна розглядати як спецоперацію під прикриттям думки громадськості. Позиція протестувальників щодо неприпустимості незаконного видобутку корисних копалин на тимчасово окупованих територіях, а також вимоги щодо допуску до родовищ азербайджанських експертів, є обґрунтованою та, що ще більш важливо – підтримуються абсолютно більшістю азербайджанського суспільства. Аналогічно законне обурення в азербайджанській громадськості викликають факти перекидання на територію Карабаху озброєння та боєприпасів для незаконних вірменських формувань, а також провокації в районі лінії розмежування (зокрема, мінування доріг на звільнених територіях).

Встановлення контрольно-пропускового пункту на Лачинському маршруті⁷ є ще одним кроком вперед в справі остаточної деокупації Карабаху, який було б складно реалізувати, якби Росія не застрягла в Україні. Водночас Азербайджан знову стикається з негативною оцінкою Заходом подій в районі Лачинського коридору. Це ілюструє рішення Міжнародного суду ООН в Гаазі щодо вимоги розблокування транспортного маршруту та оперативна реакція Держдепартаменту США на

⁶ Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation. *Kremlin.ru*. 10.11.2020. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>

⁷ No:220/23, Statement on establishment of the border checkpoint by the Republic of Azerbaijan at the starting point of the Lachin-Khankandi road (EN/RU). *Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs*, 23.04.2023. URL: <https://mfa.gov.az/en/news/no22023?fbclid=IwAR1QH3h5GoW8iNYCeDLu2TuNyxCKjbP5fGISy1QB1sEX4zVbET-ZoumVbMs>

встановлення на ньому азербайджанського КПП⁸. Для азербайджанського суспільства це є ще одним свідченням політики подвійних стандартів, та наносить шкоду репутації Заходу. Це заважає реальній переорієнтації азербайджано-вірменського мирного процесу від російської монополії на нові майданчики, які протягом останнього року прагне запропонувати Європа.

Невдоволення позицією західних партнерів не заважає Баку використовувати прагнення Європи до диверсифікації джерел постачання енергоресурсів в своїх інтересах. Азербайджан продовжує посилювати свої позиції за рахунок укладання контрактів з європейськими країнами з відповідного питання, заміщаючи РФ на ринках. Також спільно з Грузією, Румунією та Угорщиною реалізовується проект щодо прокладання підводного кабелю для передачі азербайджанської електроенергії через Чорне море⁹.

Політична система Азербайджану залишається стабільною. Цьому сприяє слабкість опозиційних сил та реалізовані кадрові перестановки в системі державного управління, покликані консолідувати владу в руках І.Алієва. Після перемоги в 44-денній війні позиції Президента Азербайджану сильні як ніколи. Навіть опозиційно налаштовані кола визнають заслуги чинної влади в забезпеченні прориву на карабаському напрямку¹⁰. Відтак, політика Баку є прогнозованою та не буде схильна до радикальних змін.

2.2. Вірменія: обережні спроби балансування

Вірменія залишається в складній геополітичній ситуації в нових регіональних умовах, сформованих за результатами 44-денної війни. Військова поразка нанесла вагомий удар по позиціях країни. Більше того, вона зруйнувала ейфорію від минулих перемог, яка існувала у вірменському суспільстві, замінивши її почуттям невпевненості. Всі теоретичні парадигми, які існували в Єревані (щодо віри в непереможність вірменської армії та покладання на безпекові гарантії РФ) розсипалися в прах. Фактично, перед Вірменією стоїть завдання визнання фундаментальних змін, які відбулися в регіоні, та радикального переосмислення власної політики. Проте навіть якщо чинна вірменська влада розуміє це, такі умови все ще важко сприймаються населенням країни. Також простір для маневрів Єревану звужує тотальна залежність від РФ, яка фактично перетворила Вірменію в сателіта Москви.

⁸ Actions on the Lachin Corridor. *US Department of State*, 23.04.2023. URL: <https://www.state.gov/actions-on-the-lachin-corridor/>

⁹ Грузія, Азербайджан, Венгрія и Румунія підписали соглашение о зеленой енергии. *Ехо Кавказа*, 17.12.2022. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/32181046.html>

¹⁰ Копчак В. Внутрішньополітичні аспекти 44-денної війни за Карабах: інтереси та політика протиборчих сторін, ключових зовнішніх акторів. *Залагодження заморожених конфліктів: досвід Другої Карабаської війни та її уроки для України*. К., 2022. С. 40-41.

При цьому Вірменія має позитивний імідж демократичної країни на Заході, який ще більше посилюється після «оксамитової» революції 2018 року та приходу до влади в країні Н.Пашиняна. Він має репутацію прозахідного політика – і це спрощує Єревану контакти з США та Європою. Насправді це спрощений підхід, який не передає реального позиціонування Пашиняна та не враховує ступінь впливу РФ на вірменську політику¹¹. Водночас в умовах очевидної неготовності / небажання / нездатності Москви захищати інтереси Вірменії Пашинян та його оточення все ж таки роблять обережні спроби диверсифікації зовнішньої політики країни (хоча вони й відбуваються виключно в тих тісних межах, які встановлені багаторічним пануванням Росії).

Пашинян опинився в складних умовах – як з точки зору зовнішньополітичного балансу сил (де Вірменія опинилась між кількома ворогуючими центрами сили), так і в контексті внутрішньополітичної ситуації (де об'єктивна необхідність примирення з сусідами вступає в протиріччя з реваншистськими настроями частини суспільства). Відтак його політика, заяви та дії спрямовані на пошук крихкого балансу та дуже часто відзначаються непослідовністю та двозначністю.

Саме так виглядає риторика Вірменії щодо врегулювання Карабаського конфлікту. Офіційний Єреван все частіше на словах визнає відсутність претензій щодо контролю Карабаху. Водночас Пашинян прагне винести питання майбутнього регіону за межі вірмено-азербайджанського врегулювання питання кордонів та критикує дії Баку, спрямовані на відновлення територіальної цілісності Азербайджану.

Ситуацію ускладнюють протиріччя між власне вірменською владою та лідерами карабаських вірмен, які можуть використовуватися Москвою для проєкції впливу на Вірменію. Приїзд в Карабах російського олігарха Р.Варданяна не слід розглядати лише як намір Кремля закріпити контроль за тимчасово окупованими територіями Азербайджану, на яких наразі розміщений російський військовий контингент. Фігура Варданяна скоріше розглядалась в Москві на перспективу – як альтернатива Пашиняну в боротьбі за владу у Вірменії (як своєрідний аналог Б.Іванішвілі в Грузії). Те, що чинний Прем'єр-міністр зміг зберегти владу навіть після поразки в 44-денній війні, здобувши перемогу на позачергових парламентських виборах 2021 року, багато в чому визначалось крайньою токсичністю для вірменського електорату його опонентів – представників старої еліти (на кшталт Р.Кочаряна). Москва ймовірно розглядає Варданяна як своєрідне «нове обличчя», яке хоче презентувати вірменському електорату.

¹¹ Копчак В. Внутрішньополітичні аспекти 44-денної війни за Карабах: інтереси та політика протиборчих сторін, ключових зовнішніх акторів. *Залагодження заморожених конфліктів: досвід Другої Карабаської війни та її уроки для України*. К., 2022. С. 34.

Враховуючи це, а також зростання токсичності російського режиму через повномасштабне вторгнення в Україну, вірменська влада робить певні кроки для того, щоб дистанціюватися від Москви. Вагомою причиною для цього є й розчарування в діях РФ, яка не змогла захистити вірменські інтереси під час ескалації вірмено-азербайджанського конфлікту у вересні 2022 р. За цих умов Вірменія намагається залучити до зони конфлікту альтернативних Росії миротворчих гравців (місія ЄС на вірмено-азербайджанському кордоні).

Проте в геополітичному контексті риторика Єревану виглядає як намагання «всидіти на двох стільцях». З одного боку, Вірменія заявила про відмову від проведення на своїй території навчань ОДКБ¹². З іншого боку новина про залучення вірменських військових до навчань під егідою США була швидко спростована¹³. Суперечливі заяви лунали з Єревану стосовно готовності виконувати рішення Міжнародного кримінального суду щодо В.Путіна – хоча очевидно, що реальної загрози арешту російського лідера на вірменській території не існує.

Вірменія також намагається в публічній сфері показати свою готовність до нормалізації відносин з Азербайджаном та Туреччиною. Проте наразі вірменські сигнали на цьому треку залишаються суперечливими. Важливим кроком солідарності з Анкарою стала відправка гуманітарної допомоги для жертв руйнівного землетрусу 6 лютого 2023 р.. Також в спортивній сфері демонстративним сигналом щодо покращення відносин стало проведення футбольного матчу між національними збірними Туреччини та Вірменії в Єревані¹⁴. Водночас на спортивному треку у відносинах з Азербайджаном продовжуються провокації – на відкритті чемпіонату світу з важкої атлетики в столиці Вірменії було спалено азербайджанський прапор¹⁵. Складається враження, що Єреван намагається повторити події понад десятилітньої давнини, коли в рамках т.зв. «футбольної дипломатії» було здійснено спробу нормалізувати вірмено-турецькі відносини, проте без врегулювання конфлікту з Баку.

2.3. Грузія: загострення внутрішньополітичної боротьби між проросійською владою та проєвропейською опозицією

Грузія сама постраждала від російської агресії. Проте протягом останнього десятиліття Тбілісі демонструє послідовне пом'якшення позиції щодо РФ. В умовах

¹² Сотников Д. Армения отказалась проводить учения ОДКБ на своей территории. *Deutsche Welle*, 10.01.2023. URL: <https://www.dw.com/ru/armenia-otkazalas-provodit-ucenia-odkb-na-territorii-strany/a-64337254>

¹³ Mkrtchian A. Armenia Confirms Non-Participation In U.S.-Led Drills. *Azatutyun.am*, 07.04.2023. URL: <https://www.azatutyun.am/a/32354054.html>

¹⁴ Hamalian S. Can football help normalise relations between Armenia and Turkey? *Euronews*, 24.03.2023. URL: <https://www.euronews.com/2023/03/24/can-football-help-normalise-relations-between-armenia-and-turkey>

¹⁵ Azerbaijan slams flag burning at weightlifting event in Armenia. *Al-Jazeera*, 15.04.2023. URL: <https://www.aljazeera.com/sports/2023/4/15/azerbaijan-slams-flag-burning-at-weightlifting-event-in-armenia>

повномасштабного російського вторгнення в Україну неготовність грузинської влади до активного протистояння з РФ ще раз наочно засвідчує її проросійський характер.

В офіційній риторичі Тбілісі демонструє намір скористатися ситуацією для покращення позицій Грузії в умовах ослаблення РФ. Водночас певні дії грузинської влади мають ознаки свідомої реалізації політики, спрямованої на підриг прозахідного зовнішньополітичного курсу. Влада продовжує перевіряти на міцність рівень спротиву суспільства своїм прагненням згорнути демократичний курс. Яскравим прикладом стає законотворча ініціатива щодо реєстрації «інагентів», яка за своєю сутністю схожа на російський аналог. Масові протестні акції на початку березня 2023 р. принесли перемогу опозиції, змусивши владу відкликати спірний законопроект, який отримав негативну оцінку з боку західних партнерів Тбілісі¹⁶. Вуличний протест продемонстрував владі Грузії певні межі, за які вона не повинна виходити. Водночас владна партія «Грузинська мрія» зберігає контроль над системою державного управління, та може продовжувати свою де-факто підригную діяльність проти європейських перспектив Грузії, використовуючи обережнішу тактику.

Продовження боротьби між владою (партія «Грузинська мрія», засновником якої є російський мільярдер Б.Іванішвілі) та опозицією (різні політичні сили, найпотужнішою з яких залишається «Єдиний національний рух» прибічників колишнього президента М.Саакашвілі) є ключовим елементом внутрішньополітичного життя в Грузії. Проросійські позиції Іванішвілі визначають сучасний зовнішньополітичний курс Тбілісі, зокрема й щодо реакції на російську агресію проти України. Грузія продовжує декларативно засуджувати дії РФ та не забуває нагадати про те, що й сама постраждала від її агресії¹⁷. Водночас грузинська влада уникає системних дій, які б могли сприйматися як спрямовані проти Росії (вона утримується від приєднання до санкцій, не надала згоди на передачу Україні зброї).

Також її представники блокували виліт до України грузинських добровольців. Проте цей крок слід розглядати не лише в контексті україно-грузинських двосторонніх відносин, а й внутрішньополітичної ситуації в Грузії. Очевидно, «Грузинська мрія» побоюється консолідації опозиційно налаштованих до неї сил та набуття ними бойового досвіду, що можливе в лавах «Грузинського легіону» в Україні¹⁸.

¹⁶ EU condemns Georgia's 'foreign agents' law as protest continue. *Euractiv*, 08.03.2023. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/eu-condemns-georgias-foreign-agents-law-as-protest-continue/>

¹⁷ Bedwell H., Abelsky P. Georgia Wants Russia to Leave Its Land in a Ukraine Peace Deal. *Bloomberg*, 01.02.2023. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-02-01/georgia-wants-russia-to-leave-its-land-in-a-ukraine-peace-deal?srnd=premium-europe>

¹⁸ Вольский: революционный сценарий подогревают бойцы, вернувшиеся из Украины. *Эхо Кавказа*, 10.03.2023. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/32312062.html>

Слід відзначити, що навіть всередині грузинської влади зберігається певна різниця щодо реакції на російську агресію проти України. Окремі політики критичніше налаштовані щодо дій РФ. Зокрема, такий підхід демонструє Президент Грузії С.Зурабішвілі, що спричиняє її дистанціювання від «Грузинської мрії», завдяки підтримці якої ця незалежна політик перемогла на президентських виборах 2018 р.¹⁹.

Фактором дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Грузії залишається доля колишнього Президента країни М.Саакашвілі, який перебуває в ув'язненні. Погіршення стану його здоров'я використовується опозицією для звинувачень в політичних репресіях з боку влади, метою яких є фізичне усунення опонентів. Водночас фактор Саакашвілі має скоріше негативний вплив на перспективи грузинської опозиції. Політик має стабільне коло симпатиків, які вважають його символом проєвропейських трансформацій в Грузії та готові боротися за його звільнення. Проте в значній частини грузинського суспільства має місце чітке несприйняття Саакашвілі, викликане не лише російською пропагандою, але й об'єктивними факторами (лідерський стиль управління цього політика, зловживання правоохоронних органів під час його перебування при владі при боротьбі з вуличними протестами).

Розкол суспільства демонструють дані соціологічного дослідження від березня 2023 року, оприлюдненого Міжнародним республіканським інститутом. Третина грузинів не підтримують ідею відправки Саакашвілі в іншу країну для проходження лікування. Суспільство розділилося майже на рівні частини стосовно його подальшої долі: 37% вважають, що він має відбувати термін покарання та лікуватися в грузинській в'язниці; 25% вважають, що його треба відпустити закордон для лікування, проте після повернення він має продовжити перебувати за ґратами; 31% вважають, що Президент Грузії має помилувати його з гуманітарних причин²⁰. Водночас Зурабішвілі критично налаштована до Саакашвілі, і неодноразово заявляла, що не збирається надавати йому послаблення. Відтак, суперечки щодо його долі заважають консолідації тих сил, які в тій чи іншій мірі не підтримують проросійський курс «Грузинської мрії».

Ставлення суспільства до ситуації демонструють останні рейтинги провідних політичних сил Грузії. Дані за березень 2023 року показують поступове падіння рівня підтримки «Грузинської мрії». Згідно з результатами опитування, партія залишається найпопулярнішою політичною силою в країні, проте її готові підтримати лише 19% респондентів²¹ – в той час як у вересні 2022 року цей показник становив 25%²². Проте

¹⁹ Замікула М. «Мрія» до президентства доведе. *Дзеркало тижня*, 30.11.2018. URL: <https://zn.ua/ukr/international/mriya-do-prezidentstva-dovede-295631.html>

²⁰ National Public Opinion Survey of Residents of Georgia, March 2023. *International Republican Institute*, 25.04.2023. URL: <https://www.iri.org/resources/national-public-opinion-survey-of-residents-of-georgia-march-2023/>

²¹ National Public Opinion Survey of Residents of Georgia, March 2023. *International Republican Institute*, 25.04.2023. URL: <https://www.iri.org/resources/national-public-opinion-survey-of-residents-of-georgia-march-2023/>

це не є приводом для оптимізму в «Єдиному національному русі». Його рейтинг наразі становить 14%, і за останні півроку зріс лише на 2%. Відтак в умовах розчарування в діях влади відсутнє перетікання її електорату до ключової опозиційної сили. Занепокоєння в прибічників ЄНР має викликати той факт, що ця політична партія має найбільший негативний рейтинг. За неї в жодному разі не готові проголосувати 39% населення Грузії. Антирейтинг «Грузинської мрії» складає 34% опитуваних і становить другий результат.

Результати дослідження демонструють глибоку поляризацію суспільства та зростання розчарування в провідних політичних силах Грузії. Це підтверджує й рейтинг в суспільстві конкретних персоналій. Якщо винести за скобки керівника Грузинської православної церкви Католикоса-Патріарха Іллю II, єдиною впливовою особистістю, рівень довіри до якого переважає його антирейтинг, сьогодні є К. Каладзе (в минулому – найуспішніший грузинський футболіст; зараз – мер Тбілісі та одна з провідних фігур «Грузинської мрії», який в той же час з окремих питань демонструє відмінну від загального тренду партії позицію). Про нього схвально відгукуються 52% респондентів; негативно – 44%. Приблизно на одному рівні залишаються рейтинг та антирейтинг Президента Грузії С.Зурабішвілі (48% та 47%). Інші особистості, представлені в опитуванні, скоріше викликають негативне ставлення в електорату. Цікаво, що показники М.Саакашвілі (рейтинг – 36%, антирейтинг – 59%) та Б.Іванішвілі (рейтинг – 35%, антирейтинг – 58%) фактично ідентичні.

В грузинському суспільстві є запит на нові обличчя та політичні проекти. Російська Федерація використовує ситуацію для підриву європейських перспектив Тбілісі. Вона не має можливості забезпечити прямий контроль за територією Грузії через проросійський режим – адже відверто проросійська політика влади зустріне стійке несприйняття з боку значної частини суспільства. Проте за рахунок підтримки окремих політиків та лобювання консервативної ідеології Москва намагається вбити клин у відносини між Грузією та Заходом.

Інструментом підриву відносин між Грузією та партнерами стає сформований в 2022 році рух «Сила народу». Він був утворений кількома депутатами «Грузинської мрії» (С.Субарі, Д.Хундадзе, М.Кавелашвілі), які вийшли зі складу владної партії. Наразі фракція руху в парламенті налічує 9 осіб та займає жорстку антизахідну позицію.

Функціонування руху може бути як російською операцією, так і проектом оточення Б.Іванішвілі, яке не готове відверто відмовитися від прозахідного курсу –

²² Public Opinion Survey Residents of Georgia, September 2022. *International Republican Institute*. URL: https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/11/IRI-Poll-Presentation-Georgia-September2022_Final.pdf

але потребує формально незалежних проксі, які пропагуватимуть цю ідею та виступатимуть з радикальними ініціативами.

3. Перспективи розвитку регіону в умовах ослаблення російського впливу

Сучасна криза світового порядку має далекосяжні наслідки для Південного Кавказу. Поступове ослаблення позицій Росії в глобальному плані може спонукати до активнішого залучення інших гравців до регіону. Проте це не завжди має позитивні наслідки для нього.

США та Європа (передусім Франція) мають інтерес до посилення свого впливу на Південному Кавказі. Водночас їх потенціал залишається обмеженим. Це обумовлене як географічними факторами, так і неоднозначною позицією щодо політики Заходу з боку окремих країн Південного Кавказу (Азербайджан) та певних політичних сил (ультраконсервативні кола регіональної політики, яких часто використовує в своїх інтересах Кремль).

Спроможності євроатлантичної спільноти щодо проєкції власного впливу на Південний Кавказ можуть посилитися у випадку покращення відносин між Заходом та Туреччиною. Анкара може зіграти роль своєрідного провідника інтересів НАТО в регіоні – але лише у випадку поразки чинної турецької влади на виборах 2023 р., що може призвести до нормалізації відносин Турецької Республіки з партнерами по Альянсу.

Водночас для Туреччини, яка повернула собі геополітичну вагу на міжнародній арені, Південний Кавказ є воротами до Центральної Азії та ключем до проєктів консолідації тюркського світу. Їх популярність не слід пов'язувати виключно з Р.Т.Ердоганом та Партією Справедливості та Розвитку – пантюркізм взагалі користується підтримкою в турецькій політичній еліті. Відтак, загальна стратегія посилення турецької присутності в регіоні в рамках поглиблення стратегічного партнерства з Азербайджаном продовжуватиметься за будь-яких результатів виборів.

Іран не влаштовує наявний баланс сил в регіоні, а також перспектива створення прямого коридору між Азербайджаном та Туреччиною. Ослаблення впливу на Південному Кавказі партнера Тегерану – Москви – сприймається іранським режимом як ще одна загроза, та спонукає його до агресивнішої регіональної політики, спрямованої на боротьбу з тим, що в Тегерані вважають загрозою. Зокрема, це обумовлює загострення іранської риторики щодо Азербайджану. Тегеран фактично вже веде проти Баку гібридну війну. Важливим інструментом в руках іранського режиму є релігійний фактор, який використовується для інфільтрації агентури на азербайджанську територію. Останнім часом почастишали провокації біля кордонів –

на кшталт очевидно недружніх до Азербайджану навчань іранської армії.

Водночас початок відкритого конфлікту Ірану з Азербайджаном є малоймовірним через низку причин. По перше, Азербайджан володіє вагомим військовим потенціалом, і здатен чинити серйозний спротив потенційній іранській агресії. По друге, Турецька Республіка не допустить акту збройної агресії проти свого стратегічного союзника. Положення Шушинської декларації від 15 червня 2021 р.²³ зобов'язують Анкару реагувати на таку загрозу. По третє, напад на Азербайджан може спричинити масштабні заворушення азербайджанського населення Ірану, загрожуючи внутрішньополітичній стабільності іранського режиму та територіальній цілісності Ірану в цілому.

4. Висновки та рекомендації

Країни Південного Кавказу в умовах ослаблення російського впливу в регіоні в першу чергу вирішують власні завдання. Вони мають обмежений потенціал в якості союзників України:

- Азербайджан, попри дружні відносини з нашою державою, вибудовує свою зовнішню політику поза межами конфлікту Захід-РФ.
- Вірменія залишається на орбіті впливу РФ. Наявність на вірменській території російської військової присутності ускладнює процес переорієнтації зовнішньої політики Єревану.
- Грузія за умов збереження при владі проросійських сил не може розглядатися як реальний союзник України. Попри тривалу внутрішньополітичну кризу та розкол в суспільстві, малоймовірно, що влада в Тбілісі найближчим часом зміниться.

Відповідно Україна має сформувати раціональні очікування щодо можливої підтримки з їх боку.

У випадку Азербайджану мова йде про публічні заходи гуманітарного характеру та виключно непублічну підтримку у випадку серйозніших питань.

У випадку Грузії мова йде про публічні та інформаційні заходи (підтримка в рамках багатосторонніх платформ на кшталт ООН, формальне долучення Грузії до ініціатив України, які не потребуватимуть від Тбілісі суттєвих практичних дій).

У випадку Вірменії підтримка з боку офіційної влади виключена. Можна розраховувати лише на інформаційну підтримку антиросійських сил всередині країни,

²³ Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey (Full Text). *Avim.org.tr*. 17 June 2021, URL: <https://avim.org.tr/en/Bulten/SHUSHA-DECLARATION-ON-ALLIED-RELATIONS-BETWEEN-THE-REPUBLIC-OF-AZERBAIJAN-AND-THE-REPUBLIC-OF-TURKEY-FULL-TEXT>

які виступають за зміну зовнішньополітичного курсу Єревана. Водночас публічні дії з їх боку мають велике значення, оскільки демонструють світу неспроможність тотального контролю Росією навіть своїх сателітів.

Виходячи з цього, при формуванні регіональної політики України доцільно звернути увагу на наступні питання:

1. Відносини з країнами Північного Кавказу необхідно вибудовувати виключно на основі неупередженої раціональної оцінки національних інтересів України, а також позицій держав регіону щодо російської агресії проти України. Слід уникати вибудови регіональної політики в парадигмі протистояння демократій та авторитарних режимів. Врешті речт відносно демократична Вірменія залишається в сфері впливу РФ, натомість Азербайджан, політичний режим якого стає об'єктом жорсткої критики з боку Заходу, підтримує Україну.

2. Певні партнери (передусім – Франція) будуть намагатися просувати вірменські інтереси, в тому числі – наполягаючи на наявності паралелей між агресією РФ проти України та вірмено-азербайджанським конфліктом. Необхідно протидіяти будь-яким спробам залучити нашу державу в формування іміджу Вірменії як своєрідної «України півдня», з метою збереження позитивної динаміки відносин з Баку та Анкарою.

3. У відносинах з грузинською політичною елітою не доцільно керуватися виключно партійною логікою протистояння влада-опозиція. Натомість слід вивчати позиції окремих політиків (особливо – в контексті відносин із Заходом та оцінки російської агресії) та розвивати відносини з тими особами, які демонструють прийнятні для України погляди. Окремо слід звернути уваги на налагодження контактів з постатями, які мають позитивні рейтинги в грузинському суспільстві (на пріоритетну увагу заслуговує К.Каладзе).

4. Фактор Саакашвілі не має стати ключовим в україно-грузинських відносинах. Україна має докласти належні зусилля для захисту інтересів свого громадянина, проте це питання не слід перетворювати на основний елемент відносин. Слід враховувати, що критичні погляди на Саакашвілі мають навіть ті політики, які наразі не поділяють відверто проросійський курс «Грузинської мрії» (наприклад, Президент Грузії С.Зурабішвілі).

5. Враховуючи в цілому проукраїнську позицію населення країн Південного Кавказу, слід активізувати інформаційну кампанію, спрямовану на ретрансляцію вигідних Україні наративів до відповідної аудиторії (негативний вплив російської імперської політики на регіон, демонстрація ослаблення РФ). В цьому контексті слід особливу увагу приділяти розвитку контактів антиімперської експертної мережі, до якої доцільно залучати спеціалістів з України та країн регіону (на кшталт Г.Васадзе, Р.Меграбяна, М.Мурадова, Р.Раджабова, А.Рустамзаде тощо).

6. Зважаючи на невисоку якість висвітлення подій на Південному Кавказі в українській пресі, доцільно запровадити для представників ЗМІ закриті брифінги-наради, на яких не лише роз'яснювати офіційну позицію України, але й надавати експертну оцінку ситуації. Зокрема, необхідно виправити наявні проблеми з висвітленням подій навколо Карабаського конфлікту, які в українській пресі перебувають під впливом західних (вірменських) наративів – що в свою чергу не лише викликає критику з боку азербайджанських партнерів, але й в деяких аспектах суперечить власне офіційним оцінкам України щодо російської агресії (якщо проводити аналогії між обома війнами).

© Центр міжнародної безпеки

Автор:

Олексій Авдєєв

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр міжнародної безпеки

вул. Бородіна Інженера, буд. 5-А, м. Київ, 02092, Україна

Тел.: +380999833140

Е-пошта: cntr.bezpeky@gmail.com

<https://intsecurity.org/>

